

Ullvi, del 2

Arkeologisk utredning etapp 2

RAÄ 445
Ullvi 2:3
Irsta socken
Västmanland

Maud Emanuelsson

Ullvi, del 2

Arkeologisk utredning etapp 2

RAÄ 445
Ullvi 2:3
Irsta socken
Västmanland

Maud Emanuelsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2007

Omslagsfoto: Schakt upptagna inom utredningsområdet för poolen. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 13: 978-91-85741-27-4

Tryck: Just Nu, Västerås 2007.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Undersökningens förutsättningar.....	6
Syfte	6
Topografi	6
Fornlämningsmiljö.....	7
Tidigare undersökningar.....	9
Undersökningens genomförande	10
Metod	10
Avvikelser från undersökningsplan	10
Undersökningens resultat	11
Schakt med anläggningar.....	11
Fynd	12
Referenser.....	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan för Västmanlands län. Platsen för utredningsområdet är markerat med en blå ring. Skala 1:50 000.

Inledning

Med anledning av nybyggnation av bostadshus, garage och pool inom en fornlämningsrik fastighet genomförde Kulturmiljövård Mälardalen en arkeologisk utredning. Syftet var att klargöra om fler lämningar efter förhistorisk bebyggelse eller gravar fanns inom området. Undersökningen genomfördes under en dag i april 2007 och resulterade i att fler boplatslämningar i form av ett 0,20-0,30 meter tjockt kulturlager, stolphål och mörkfärgningar påträffades.

Undersökningen beställdes av Länsstyrelsen i Västmanlands län, som bekostade utredningen med medel ur anslag 28:25/2007 under ärendegrupp Fa 3, Länsstyrelsens egenverksamhet.

Figur 2. Översiktsfoto över fastigheterna Ullvi 1:3 och 2:3. Undersökningsområdet ligger framför de gula byggnaderna. Inför uppförandet av det vita bostadshuset undersöktes där boplatslämningar (RAÄ 544) från förromersk järnålder. Till höger om det mindre gula huset finns tre resta stenar (RAÄ 91:2-3) och intill slaggstängen ligger en gravhög (RAÄ 91:1). Fotograferat från sydost av Maud Emanuelsson.

Undersökningens förutsättningar

Syfte

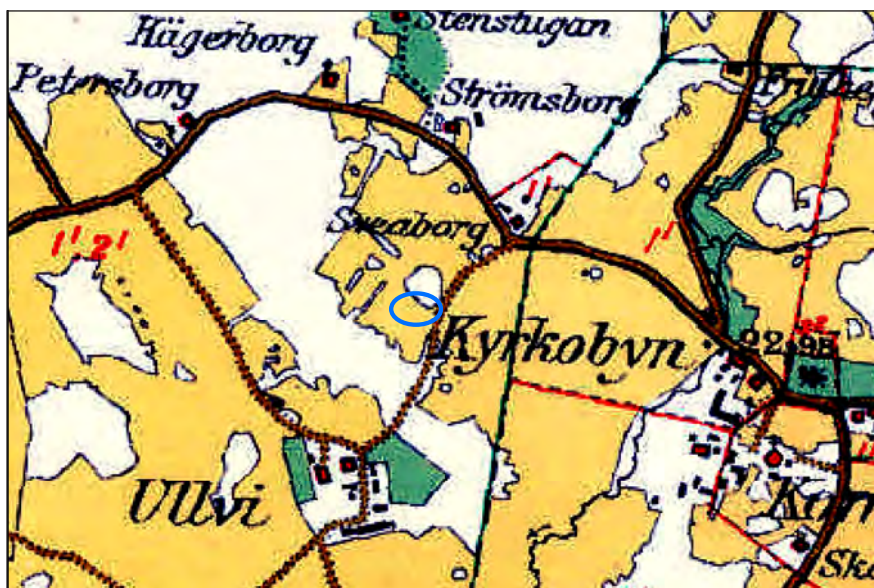
Syftet med utredningen var att klargöra om det inom undersökningsområdet fanns fornlämningar som inte var synliga ovan markytan. Undersökningsområdet uppgick totalt till cirka 800 m² och utgjordes av cirka 480 m² för bostadshus, garage och gårdsplan och cirka 290 m² för pool med tillhörande byggnad. Därtill kom cirka 50 m² för anslutande VA- och elledning.

Figur 3. Fotografi över undersökningsområdet. I bakgrunden syns Irsta kyrka. Fotograferat från väster av Maud Emanuelsson.

Topografi

Undersökningsområdet ligger i den södra delen av en villaträdgård och utgörs av gräsmatta. Villaträdgården ligger 15–20 meter över havet i flack terräng. Jordarten består av sandig mo. På Häradskartan från 1907 är området markerat som åkermark. Enligt uppgift från fastighetsägaren har även en plummonodling funnits på platsen.

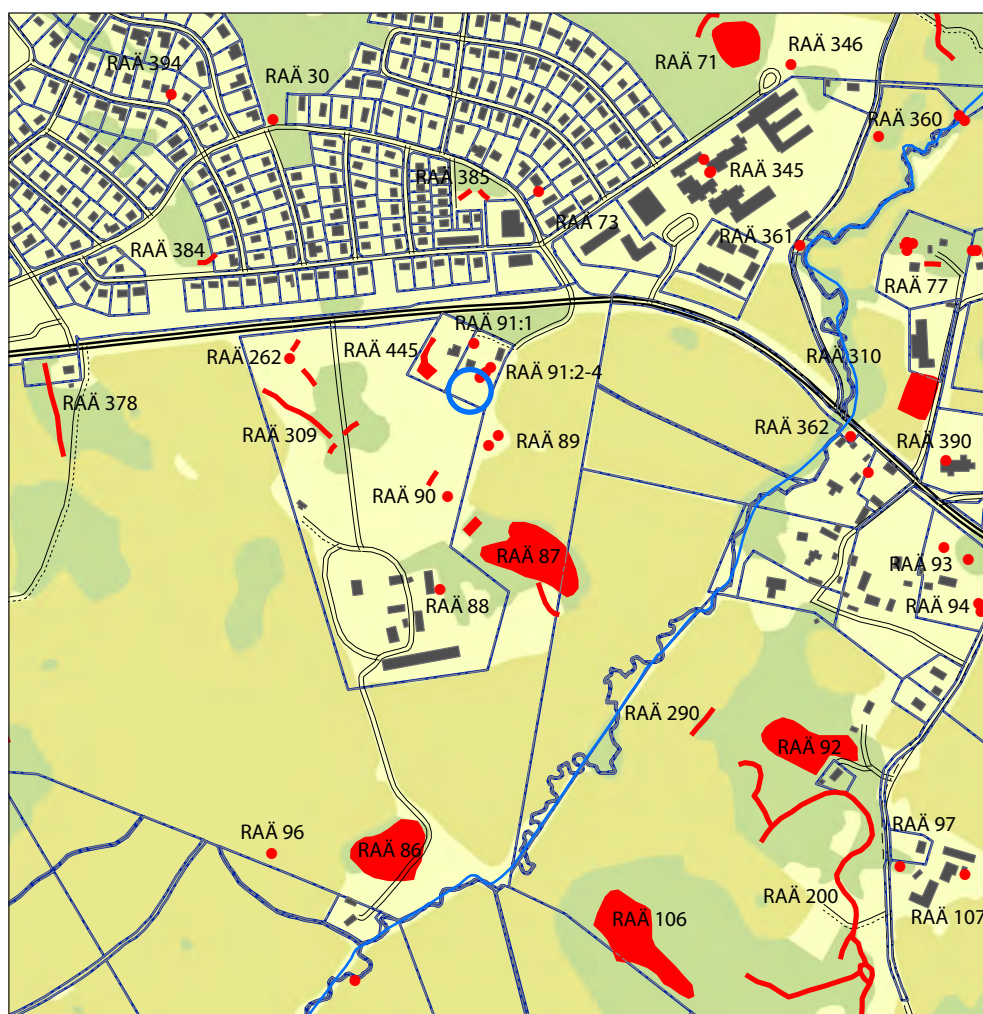

Figur 4. Häradskartan från 1907 med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Fornlämningsmiljö

Irsta socken är mycket rik på fornlämningar (figur 5 och tabell 1). Bara inom den berörda fastigheten finns en gravhög och tre resta stenar (RAÄ 91:1-4) och inom den angränsande fastigheten Ullvi 1:3 finns lämningar efter en förhistorisk boplats (RAÄ 445). I övrigt dominerar fornlämningsbilden av ett järnålderslandskap, främst manifesterat genom gravar bestående av gravfält med rösen, stensättningar och resta stenar (figur 5 och tabell 1). RAÄ 87, 89 och 90 är exempel på gravfält som angränsar till Ullvi. Lite längre bort finns gravfälten RAÄ 19, 86 71, 72, 77 och 92 med rösen, stensättningar, högar och en treudd. Inom Ullvi finns en fångstgrop, RAÄ 88, och flera stensträngar, RAÄ 262, 309 och 200. Fångstgropen kan härröra från stenålder till nyare tid. Hägnaderna har en vid datering från järnålder till nyare tid. Norr om Ullvi ligger en hållristningslokal, RAÄ 73, med datering till stenålder-bronsålder. De närliggande fornlämningarna finns framför allt öster och söder om undersökningsområdet.

Den ansevärd mängden kända fornlämningar indikerar tillsammans med ortnamnen en lång bebyggelsekontinuitet inom Irsta socken. Gårdarna har åtminstone i historisk tid sammanlänkats med terränganpassade landsvägar varav en utav de viktigaste har varit vägen mellan Västerås och Stockholm. Den passerar förbi Kyrkbyn i närheten av Ullvi. Äldsta belägget för Ullvi är från 1371. Då benämns gården som (in) Vllai. Namnets förled innehåller gudanamnet Ull och dess efterled -vi betyder ”helig plats, kultplats”. Namnet Ullvi användes tidigare för tätorten Irsta (Wahlberg 2003).

Figur 5. Registrerade fornlämningar i anslutning till undersökningsområdet, markerat med en blå polygon. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Registrerade fornlämningar

RAÄ	Typ
30	Milstolpe
71	Gravfält bestående av 10 resta stenar, 8 runda stensättningar, 5 kvadratiska stensättningar och 2 rösen + 1 stensträng.
73	Hällristning bestående av 4 skålgropar.
76	Domarring, 1 st, 1 rund stensättning + 1 stensträng.
77	Stensättningar bestående av 1 treudd och 2 runda + 2 stensträngar
86	Gravfält bestående av 15 resta stenar, 7 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning och 1 röse.
87	Gravfält bestående av 38 runda stensättningar och 2 högar + 1 stensträng.
88	Fångstgrop för varg
89	Stensättningar, 2 st, runda.
90	Stensättning: 1 st, rund, en stensträng samt en terrassering.
91	Gravhög, 1 st och 3 resta stenar.
92	Gravfält, 28 runda stensättningar och 2 högar.
93	Hög, 1 st, rund och en hällristning bestående av 7 skålgropar och en avlång inhuggen fördjupning.
94	Stensättning, 1 st, rund.
96	Fyndplats för skära, okänt material.
97	Stensättning: 1 st, rund.
106	Gravfält bestående av 29 runda stensättningar, varav 5 röseliknande samt 1 kvadratisk stensättning.
107	Hällristning bestående av 3 skålgropar.
200	Hägnadssystem
262	Hällristning bestående av 60 skålgropar + 1 stensträng.
290	Stensträng
309	Stensträngar, 3 st.
310	Ödekyrkogård
345	Stensättning, 1 st, rund och 1 hällristning bestående av 4 skålgropar.
346	Hällristning bestående av 1 skålgrop.
360	Hällristning bestående av 5 skålgropar.
361	Trefaldighetskälla
362	Källa med namn och tradition.
378	Stensträng
384	Stensträng
385	Stensträng
390	Medeltida runristning bestående av namnet ”Henrikus” inskrivet i 1-2 cm höga runor.
394	Stensättning: 1 st, rund. Enl. en äldre uppgift (okänd källa i fornminnesregistret) skall det här ha legat ”ett större gravfält 1 km V om Irsta kyrka strax N om landsvägen vid Petersborg”. Inga fornlämningar observerades vid 1988 års inventering i området.
445	Boplats bestående av stolphål och härdar. Undersökt och borttagen, daterad till förromersk järnålder. Boplatsens utbredning fortsätter åt Ö, S och V.

Tabell 1. Registrerade fornlämningar inom och omkring Ulvi 2:3.

Tidigare undersökningar

En arkeologisk utredning genomfördes av Kulturmiljövård Mälardalen under våren 2006 inom den angränsande fastigheten Ullvi 1:3. Vid utredningen framkom förhistoriska boplatslämningar i form av stolphål och härदार vilket föranledde en förundersökning. Vid förundersökningen undersöktes stolphål och härदार, en i plan tolkad brunn rensades fram. Träkol från en härd ¹⁴C-daterades till förromersk järnålder (Emanuelsson 2007).

Figur 6. Fotografiet visar de nära avstånden mellan den undersökta förromerska boplaten, vilket motsvaras av platsen för det vita nybyggda bostadshuset och (en del av) undersökningsytan, det vill säga gräsmattan i förgrunden. Fotograferat från öster av Maud Emanuelsson.

I och omkring Irsta samhälle har ett mindre antal arkeologiska undersökningar genomförts. 1969-70 flygfotodokumenterades och fosfatkarterades områden norr om gamla Stockholmsvägen kring Irsta samhälle. Resultatet visade på förhöjda fosfatvärden vilket kan indikera förhistoriska bosättningar (Damell & Eriksson opublicerad rapport). En hög, RAÄ 7, undersöktes 1979. I graven, som utgjordes av en mycket vällagd stensättning, påträffades brända ben och keramik. Under graven, i ett starkt sotigt skärvestenslager, låg ett fragment av svagt ljusgrönt glas (Svedberg, utan årtal). Arkeologiska undersökningar genomfördes också inför anläggningen av cykelbanan som löper parallellt med gamla Stockholmsvägen. Vid Ullvi 3:1 framkom boplatslämningar i form av härदार och stolphål samt delar av ett treskeppigt stolphus. Resterande del ligger kvar utanför undersökningsområdet (Renck och Vinberg 1999:19). En räddningsgrävning utfördes av Västmanlands läns museum år 2000 vid gravfältet RAÄ 71 nordväst om Irsta Kyrkby. Där dokumenterades stolphål, kulturlager, en firsidig stensättning samt ett skärvestensflak. Skärvestensflaket överlades av den firsidiga stensättningen. Kol från skärvestensflaket daterades till yngre neolitikum, en datering som kan visa på den första etableringen på platsen (Åhlström 2001:10). I samband med nybyggnation vid Asarnas väg undersöktes en stensättning (RAÄ 423) av Västmanlands läns museum år 2003. Graven innehöll inga daterbara fynd men utifrån dess yttre konstruktion fick graven en vid datering mellan yngre bronsålder och äldre järnålder (Skanser 2004).

Undersökningens genomförande

Metod

Sammanlagt 11 schakt, motsvarande 62 löpmeter, upptogs med hjälp av en larvbandsdriven grävmaskin. De förlades jämnt över undersökningsområdet. Schakten grävdes skiktvis ned till mineraljord alternativt kulturlager. Samtliga schakt var 1,30 meter breda, vilket motsvarar en skopbredd. Längden varierade mellan 2 och 9,50 meter. Där kulturlager påträffades genomgrävdes detta, med undantag av schakt 3, i syfte att undersöka om anläggningar fanns under lagret. Två anläggningar undersöktes med skärsliv till hälften och dokumenterades med beskrivning. Fynd, bestående av bränd lera och keramik, kopplades till respektive schakt, anläggning eller lager. På grund av sin karaktär av massmaterial tillvaratogs de inte för registrering. Inmätning av schakt och anläggningar utfördes manuellt och digitaliserades i efterhand (figur 8).

Figur 7. Med hjälp av larvbandsdriven grävmaskin upptogs sammanlagt 11 schakt. Här inom ytan för den planerade poolen. I bakgrunden syns ett rött bostadshus samt skymtas ett gult dito. De tillhör huvudgården Ullvi. Fotograferat från norr av Maud Emanuelsson.

Avvikelser från undersökningsplan

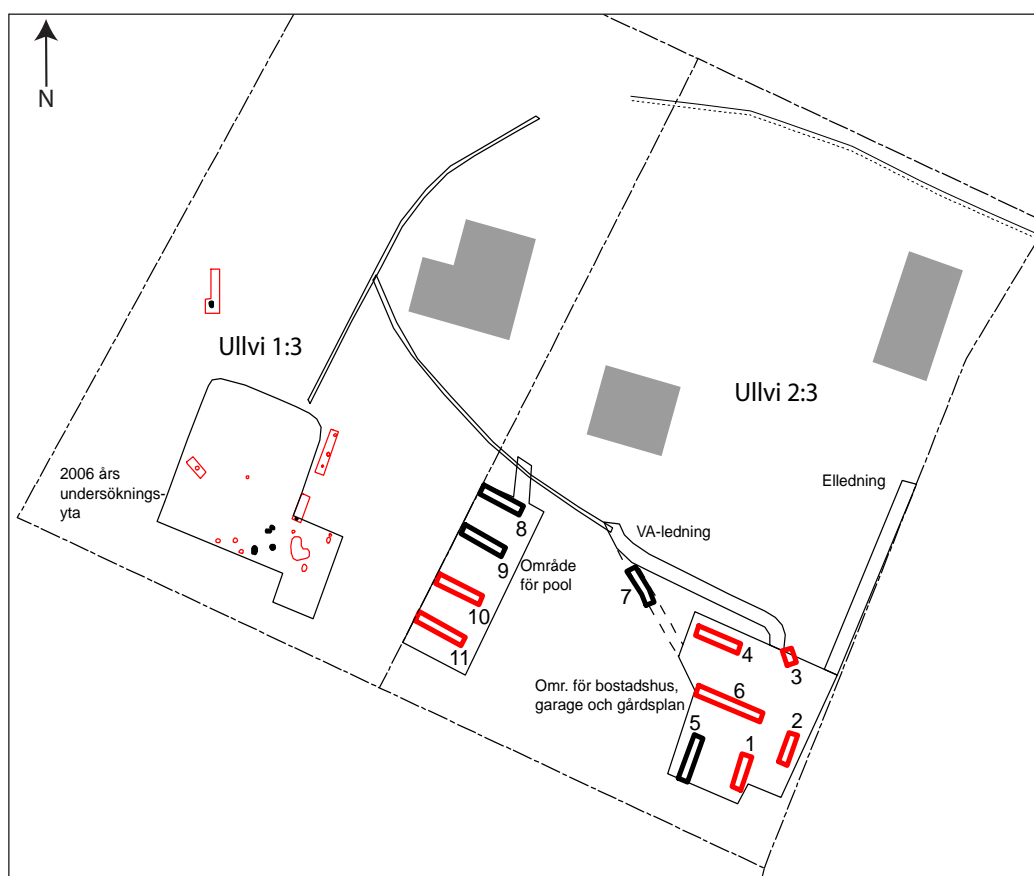
Undersökningsområdets utbredning ändrades marginellt mellan beslut och fältarbete (figur 8). Dels hade sträckningen för VA-ledningen till bostadshuset justerats något söderut av fastighetsägaren för att få maximalt fall, dels var elledningen redan nedgrävd. Efter samråd med Länsstyrelsen hade fastighetsägaren fått tillstånd att gräva ned elledningen till både det framtida bostadshuset samt till det nya befintliga huset inom den angränsande tomten. Villkoret var att nedgrävningen genomfördes med en kedjegrävare (Lst tjänsteanteckning). Justeringen av VA-ledningen påverkade inte utredningen.

Undersökningens resultat

Schakt med anläggningar

I sex schakt (nummer 1-4, 6, 10-11 i figur 8) påträffades kulturlager (A1) och i tre schakt (4, 10-11) framkom stolphål och mörkfärgningar (A2-A5). Kulturlagret framkom främst inom den östra ytan som är aktuell för garage, bostadshus och gårdsplan. Kulturlagret bestod av mörkbrun silt med inslag av bränd lera, kolstänk och skärvsten. I öster uppgick lagret till 0,30 meter, inom schakt 4 och 6 framkom en begränsning (figur 9). Även inom schakt 11 påträffades kulturlager som var något blekare än i öster. Det går dock inte att i detta skede bedöma om det rör sig om ett större eller två olika kulturlager. Två anläggningar undersöktes. Det ena utgjordes av ett störhål (A2), det andra av ett stolphål (A3). Ytterligare två mörkfärgningar (A4 och A5) påträffades. De kan utifrån storlek, form i plan och liknande undersökta anläggningar inom den intilliggande tomten, sannolikt bedömas vara stolphål respektive störhål.

Lämningarna är en östlig fortsättning av den intilliggande förromerska boplatzen RAÄ 445 som delundersöktes 2006 (figur 10). Boplatzen verkar vara avgränsad åt nordväst men åt öster, söder och väster fortsätter boplatzen med okänd utbredning. Åt nordost vidtar de tre resta stenarna (figur 5).

Figur 8. Schaktkarta. Rödmarkerade schakt påvisar kulturlager och/eller anläggningar. Inom de svartmarkerade schakten framkom inga indikationer på fornlämningar. Även den år 2006 undersökta ytan inom Ullvi 1:3 redovisas. Tunna röda polygoner visar dels utredningsschakt med boplatzlämning dels boplatzlämningar inom förundersökningsområdet. Svarta punkter visar hårdar. Skala 1:1000.

Figur 9. Kulturlager inom schakt 4. I förgrunden har lagret genomgrävt för att bedöma dess tjocklek, i bakgrunden syns den naturliga begränsningen. Fotograferat från öster av Maud Emanuelsson.

Fynd

Ett fragment av keramik hittades i stolphål A3. Keramiken var av allmän förhistorisk karaktär och har sannolikt härrört från ett hushållskärl. Skärvans tjocklek uppgick till 5 mm. I kulturlagret (A1) hittades ett fragment bränd lera. Den brända leran var magrad med bergart samt oxiderad, vilket talar för att det rör sig om keramik. Ytan var dock kraftigt sliten varför det med säkerhet inte kan sägas att så är fallet. En bit bränd lera påträffades också inom schakt 9.

Förslag till vidare åtgärder

De framkomna boplatsslämningarna visar att den förromerska bopplatsen RAÄ 445 inte är avgränsad åt öster. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) rekommenderar därför ytterligare antikvariska insatser inom det planerade området för bostadshus och garage. Det är bland annat av vikt att säkerställa om kulturlagret överlagrar anläggningar. Angående området för poolen anser KM däremot att fortsatta arkeologiska undersökningar sannolikt inte förändrar kunskapen om bopplatsen. Detta utifrån den förhållandevis stora yta som upptogs och att två av fyra påträffade anläggningar undersöktes. Skulle det bli aktuellt med byggnation utanför undersökta områden bör en kompletterande utredning genomföras. Det är dock Länsstyrelsen i Västmanlands län som fattar beslut i ärendet.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen utförde den 25 april 2007 en arkeologisk utredning etapp 2 inom fastigheten Ullvi 2:3 i södra utkanten av Irsta tätort. Anledningen var en planerad nybyggnation av ett bostadshus med garage samt pool. Beställare var Länsstyrelsen i Västmanlands län, som också bekostade utredningen. Utredningen påvisade boplatsslämningar i form av kulturlager, två stolphål och två mörkfärgningar. Lämningarna tolkas vara en östlig fortsättning av den intilliggande förromerska bopplatsen RAÄ 445 som delundersöktes 2006. Bopplatsen synes vara avgränsad åt nordväst. Åt öster, söder och väster fortsätter bopplatsen med okänd utbredning. Åt nordost vidtar tre resta stenar, RAÄ 91:2-4.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Digitala fastighetskartan över Västerås kommun.
Digitala fornminnesregistret över Irsta socken.
Häradskartan, Gäddeholm, 1907.

Otryckta källor

Damell, D. & Erikson, L. Rapport. Fosfatkartering och flygfotodokumentation. Skerike, Dingtuna och Irsta Västerås, Västmanland.

Tjänsteanteckning av Länsstyrelsen i Västmanlands län. Daterat 20 juli 2006.

Litteratur

Emanuelsson, M. 2007. *Ullvi. Boplatsslämningar från förromersk järnålder. Särskild utredning och förundersökning. RAA 445, Ullvi 1:3, Irsta socken, Västmanland.* Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2007:4. Västerås.

Renck, A M. & Vinberg, A. 1999. *Ett gårdsläge från äldre järnålder vid Irsta-Lista. Västmanland, Irsta socken, Ullvi 3:1, RAA 399.* Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Mitt, Rapport 1999:11. Stockholm.

Skanser, L. 2004. *En stensättning vid Asarnas väg. Särskild arkeologisk undersökning. RAA 423, Ullvi 3:640, Irsta socken, Västmanlands län.* Västmanlands läns museum. Kulturmiljöavdelningen rapport A 2004:A58. Västerås.

Svedberg, Å. (utan årtal) *Telekabel Västerås-Irsta. Arkeologisk förundersökning. Brunnby 2:1, Ullvi 3:1 och Ullvi 3:183 vid RAA 358, 34, 262 och 91. Irsta socken, Västerås kommun, Västmanland.* Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. UV Uppsala rapport.

Wahlberg, M. 2003. *Svenskt ortnamnslexikon.* Språk- och folkminnesinstitutet. Uppsala.

Ählström, J. 2001. *Gravar och boplatsslämning. Arkeologisk förundersökning. RAA 71, Ullvi 3:183. Irsta socken. Västmanlands län. Västmanland.* Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen Rapport 2001:6. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	KM 07019
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-11363-06, 28 mars 2007
<i>Länsstyrelsens handläggare:</i>	Lillemor Schützler (Elledning Jan Dunér)
<i>Undersökningsperiod:</i>	25 april 2007
<i>Arkeologtimmar i fält:</i>	12 timmar
<i>Maskintimmar inkl återfyllning och transport</i>	9 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 800 m ²
<i>Undersökt yta</i>	80 m ²
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson (projektledare), Eva-Lis Waern (praktikant)
<i>Belägenhet:</i>	Ullvi 2:3, Irsta sn, Vs
<i>Ekonomisk karta:</i>	Kärrobo 11G:09 11H 1a
<i>Koordinater (mittpunkt):</i>	X6609168 Y1550248
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuellt
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Digitala foton förvaras till vidare hos KM.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Bredd, m	Djup, m	Anläggningar	Fynd	Anmärkning	Underlag
1	Brun silt, gräsmatta	4,30	1,30	0,35	K-lager A1	-	-	Rödbrun lerig silt
2	Brun silt, gräsmatta	4,10	1,30	0,40-0,80	K-lager A1	Bränd lera/keramik	Påförda massor, ca 0,20 m	Rödbrun lerig silt
3	Brun silt, gräsmatta	1,95	1,30	0,45	K-lager A1	-	Kolstänk	Rödbrun lerig silt
4	Brun silt, gräsmatta	6,20	1,30	0,40-0,70	K-lager A1 + störhål A2	Bränd lera, kol, skärvsten	Inga anl under k-lagret	Rödbrun lerig silt
5	Brun silt, gräsmatta	6,10	1,30	0,40	-	-	Kolstänk	Rödbrun lerig silt
6	Brun silt, gräsmatta	9,50	1,30	0,30-0,50	K-lager A1	-	-	Rödbrun lerig silt
7	Brun silt, gräsmatta	3,60	1,30	0,30-0,40	-	-	-	Rödbrun lerig silt
8	Brun silt, gräsmatta	6,00	1,30	0,30-0,40	-	-	Kolstänk	Rödbrun lerig silt
9	Brun silt, gräsmatta	6,25	1,30	0,30	-	Bränd lera	-	Rödbrun lerig silt
10	Brun silt, gräsmatta	6,50	1,30	0,35	Stolphål A3	Keramik	-	Rödbrun lerig silt
11	Brun silt, gräsmatta	7,10	1,30	0,40-0,80	K-lager A1, mörkfärgning A4 + A5	-	A5 framkom under k-lager A1	Rödbrun lerig silt

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anl. nr	Typ	Längd, m	Bredd, m	Djup, m	Fyllning	Anmärkning	Schakt
1	Kulturlager	-	-	0,20-0,30	Mörkbrun silt med inslag av bränd lera, kolstänk och skärvsten.	Genomgrävt inom schakt 4 och 11 och delvis inom schakt 3. Överlagrade en anl i schakt 11.	1-4, 6 och 11
2	Störhål	0,09	0,09	0,07	Gråbrun silt.	Undersökt 50 %. Skälformad profil. Anl överlagrades inte av k-lagret A1.	4
3	Stolphål	0,45	0,30	0,08	Gråbrun silt med skärvsten i ytan (0,05 m i diam), 1 fragment keramik ca 0,06 m ned.	Skälformad profil.	10
4	Mörkfärgning	0,50	0,50	-	Gråbrun silt.	Stolphål?	11
5	Mörkfärgning	0,12	0,10	-	Gråbrun silt.	Störhål? Överlagrad av k-lager A1.	11